عبد الغفور قل احمدف.

تاریخ صحیفه لری

ПРОВЕРЕНО
1938 ГОД

اوچنچی کتاب

مصر

ناشری:

صباح کتبخانه سی

بهاسی 10 تین.

КАЗАНЬ.
Типо-литографія Университета.
1910.

9
S
946

عبد الغفور قل احمدف.

تاریخ صحیفه‌لری

[illegible]نچی کتاب

مصر

ناشری:

صباح کتبخانه‌سی

Казань.
Типо-Литографія Императорскаго Университета.
1909.

1951 3

I — اوچ مصر.

عمومی تاریخنی آچوب قاراسەق، ایلڭ اۋلگی مملکت
آراسندە مصر مملکتینیدە کورور ایدك هم بتون بولغ
اۋلگی مملکتلردن مصر مملکتینی آیروب، بارندندە الو
هم اوستون ایتوب قویار ایدك. چونکە اۋلگی مملکتلرن
تاریخلرینی بلوب بربرسی ایلە چاغشدروب قاراسەق، ه
شکسز مصرنی سیۋیلیزاتسیانڭ (цивилизація) (١)
آناسی، الەلرنڭ (دین‌نڭ) وطنی هم علملرنڭ بیشیگی (٢)
دیوب ایتمی حالیمز بولماس. اگر تاریخ یاروچیلرنڭ مص
طوغریسندە یازلغان تاریخلرینی اوقوسەق هم بلو اجتهاد

(١) سیۋیلیزاتسیا: خلق‌نڭ حال‌دن حال‌گە کوچووی
یعنی جهالت و وحشت قارانغی‌لغندن مدنیت‌نی حاصل ایتو

(٢) ویببیر: ٣٤ نچی بیت.

ایله مصرنڭ آرخیالوغیاسنده (۱) (археологія) قارنوب قاراسەق، یعنی مصرنی تورلی یاقدن بلورگه هم آڭلارغه طرشسەق، مصرنڭ بش میڭ یل (۲) (آرتوق بولوویده بیك ممکن) ترتیبلی مملکت بولوب گورلەب عمر ایتوویں کورور ایدك.

مصر یری آفریقاده. اول آفریقانڭ شمال هم شرق طرفندەغی پوچماغنده، نیل صووی بوینده. نیلنڭ توبەن اوچی شرقدن آراویستانی، غربدن لیوان دیگان طاغلری بولغانغه، مصر یری، ایکی یاغندەده قوم صحرالری بولسەده، بو طاغلر آرقاسنده صحرالردن آیرلمشدر. یعنی طاغلر مصر یرینی ضررلی اسیلردن صاقلاوچیلر بولوب طورالر. بو ایکی طاغ آراسندەغی نیل بولونی (долина) شمالغه طابا همان کیڭایوب بارووندن نیل صووی کوب طارماقلرغه

---

(۱) آرخیالوغیا: آثار قدیمه حقنده بر فندر.

(۲) ویبیر (Веберъ) نڭ ایتووی بوینچه بش میڭ یل ایله آلتی میڭ یل چاماسنده. آرتق بولوویده ممکن. لاویسنڭ (Лависъ) ایتوونچه ایکی میڭ بش یوز یلدن کوب آرتق. ایغیر (Іегеръ) نڭ ایتوونچه اوچ میڭ سیگز یوز طوقسان ایکی یل چاماسنده.

بولنوب آغا باشلی هم آخرده بحر سفید دیگزینه باروب قوی
مصرنلک بو یرلری توبه‌نلك بولغانغه صازلاءق بولغان. مصرنلـ
بو یرینه توبه‌ن مصر دیوب آطاغانلر. توبه‌ن مصرنلك کور
شهرلری آراسنده برسی الوغ شهر بولوب صایس (Саисъ
دیوب آطالغان. صایس نیل‌نلك بر طارماغنده بولغان.

توبه‌ن مصردن جنوبکه طابا اورتا مصر بولغان. بو مصرنلـ
الوغ شهری مینفیس (Менфисъ) بولوب شول شهردن
باشلانوب عمومی مصرنلك تاریخی باشلانا. مینفیس حاضرگی
قایر (قاهره) دیگان شهرندن یراق بولماغان.

اورتا مصردن ینه جنوبکه طاباه ایفییوپیا (Эѳіопія) دیگار
یرگه هم نیل صوو یننك اوّلگی شارلاماسینه (водопадъ) قد
یوغاری مصر بولغان. بو مصرنلك الوغ شهری فیۋی (Ѳивы) در
مصرنلك تاریخی مینیس (Менесъ) اسملی فرعوندن
(پادشاه‌دن) باشلانا. بو کشیدن اوّل بولغان پادشاه‌لرنلك اسملری
هم عمللری تاریخچه معلوم توگل. اورتا مصرنلك الوغ شهرین
مینفیسنی مینیس قوروب قویغان دیلر. مونه شول وقتدن
باشلاب مصرنلك تاریخی هم فرعونلرنلك (پادشاه‌لرنلك) نسللری
باشلانا.

مصرنلك تاریخی مینیسدن باشلانا دیوب ایتماسه د
بتونلای درست توگل. چونکه مینیس اسملی فرعوندن

باشلاب اسملر هم تورلی تورلی یازولر قالغان بولسه‌ده، بو زمانه‌ده (مینیس زمانه‌سننگ) مصر ترتیبلی هم قوّتلی بر مملکت دیوب تاریخده کورنه. شوکا کوره مصرننگ تاریخی بوندن اوّل باشلانسه‌ده، آرخیالوغیا ایله گنه اثبات ایتوله‌در. اما بوده تاریخ (۱) شولای بولسه‌ده مصرننگ کورنوب طورغان تاریخی مینیسدن باشلانا.

II — نیل.

نیل صووی اوزیننگ یوماردلیغی ایله بولوننده مصر دیگان مملکتنی اورنلاشدرغندن هم شول مصر مملکتننگ عمر ایتوچی بتون کشیلرنی طوق، بای هم قوّتلی ایتکانلیگندن، نیل صووی طوغریسنده بر آز سویله‌ب کیتمی یارامی.

آفریقا خط استوا تیره‌سنده، زور زور طاغلر ایله بیک بی. بر یرده طاغلر کوب بولدی ایسه، اول یرده صوده کوب بولا. شوکا کوره آفریقاننگ طاولری آراسنده کوب زور زور کوللر بار: نیانزا (Нianза) کولی، طانا (Тана) کولی،

---

(۱) آرخیالوغیا ایله بولغان تاریخنی کوره‌سگز کیلسه، رنچی، یعنی «تاریخدن اوّل آدم بالالری» دیگان کتابنی راگز.

ایگیزی (Игези) کولی هم بونلردن باشقه‌ده کوب کول
بار. کوللردن‌ده کوب واق واق صولار تورلی یاقغه آغور
طورالر. مونه بوند ایون طاولق اورندن نیانزا کولندن باشلا
بحر الأبیض (Бѣлый Нилъ) اسملی یلغه آفریقانلک شمالی
طابا آغوب یولده بحر الأزرق (Голубой Нилъ) دیگار
صونی اوزینه ایبده‌شکه آلوب، قوشولاده، نیل صووی بولوب
آغا باشلی.

شولای ایتوب بر آز آغوب یولده ادباره (Атбара
اسملی ینه بر زور یلغه‌نی اوزینه آلوب، نیل ینه کیگا یوب
هم زورایوب کیته. ادباره زور صو بولسه‌ده، بعض وقتد
(قزو جای اورتاسنده) بتونلای کیبوب، قوری یر بولا. ا
نیل طاشووی آلدنده بو صو، یوغاری باشنده کوب یاغمورلر
بولغانغه، بیک زورایوب، کوب ایتوب فائده‌لی بلچراق ایله
نیل‌نی اوز صووی ایله طوتوروب هم نیل ایله برگه‌له شوب
ایکی طاو آراسنده‌غی بتون نیل بولونون باصوب، دیگز
کبک بولالر. مونه بو مصر ایچون فائده‌لی ادباره‌نی، بر
وقتده، بزگه معلوم بولماغان سببدن، ایفیپوپیا (Эѳіопія)
کشیلری مصر کشیلرینه اوچ ایتوب، ادباره یلغه‌سینی بحر
احمر (Красное море) دیگزینه یروب آغزمقچی بولغانلر

اما نیلدلر ایسه شول کیلوش قالدرغانلر (١). ادبارەدن صونک نیل صووینه زور یلغەلر قوشلمی.

نیل طاولر آراسنده آغوب بارغانغه کوره کوب مشقتلر کورسەده هم کوب اورنلرده شارلامالری (водопадъ) بولسەده، آخرده سیینا (Сіена) غه یاقینلاشه باشلاغاچ تیگز یرگه یتوب، یوغاریده ایتکانچه آراوییسکی هم لیوان طاولری آراسینه کروب، طنچلاب آغا باشلی. بحر سفیدکه یاقینلاشه باشلاغاچ، بو اورنده ایکی یاغندەغی طاولر بر برسندن یراغایه باشلیلر، یعنی نیل صووینه کیلک یول بیرەلر. شوڭار کوره بو یرده نیل اوچ زور طارماقغه هم کوب واق طارماقلرغه آیریلوب، اوچ پوچماقلی آطاولر (Дельты) یاصیدر. بو دیلتالر تیگز هم تەبەنک بولغانغه شونک اوستینه تورلی طرفدن صوغه بای بولغانغه ایگن ایچون بیک فائدەلی اورنلردر.

III — مصرنک احوال طبیعیەسی

مصرمملکتینک وجودینه سببچی نیل صوویدر. شوڭار کوره مصرنی مصر کشیلری نیل بولەگی دیوب آطاغانلر. نیل صووی هر جای وقتنده، یوغاری باشدن کوب صولار

(١) (Реклю) ١٥٩ نچی بیتده.

آغوب کیلگانگه کوره یارارندن چقوب بتون بولوننی باطرا
بو کوب صولاریل صایون بر وقتده کوب زور زور یغمورلردن
بولا. نیل بتون بولونغه جایلوب طاشیغان وقتده، بولوننی بر
فائده‌لی بلچراق ایله قاپلی. نیل، وقتی یتکاچ، کیموب ین
یارلری آراسینه کروب اوطورسه‌ده، فائده‌لی بلچراغی قالا
شول بلچراقده مصر کشیلری عقلغه صیماسلق کوب هم طوقلقلی
ایگن ایگه‌لر. بزنڭ ایلک یاخشی یرلرده آلتی یا که یدی
دیسه‌تینه‌دن آلغان آشلقنی، مصر کشیلری بر دیسه‌تینه‌دن
آلالر. اگر نیل اوزینڭ کوب صووی ایله مصر یرین
یاخشی هوا ایچنده طوتماسه‌ایدی، مصر یریده صحرای‌کبیر
کبک بر صحرا بولور ایدی.

مصرده بزده‌گی کبک یاز، جای، کوزهم قش وقتلری یوق.
اما شولای بولسه‌ده، مصر یرنده‌گی یل اوچ وقتقه بولونه: اییول،
آوغوست، سینتابر هم اوکتابر آیلرنده نیل صوو وینڭ اویناغان
وقتی بولا. یعنی بو وقتده نیل بتون بولوننی صووی ایله
قابلاب، مصر یرینی بر کچکنه دیگز ایتوب طوتا. بو وقتده
بتون شهرلر هم آوللر آطاولر بولوب قالالر. اما بر برسی
ایله بتونلای آیرولمیلر. شهرلر هم آوللر بر برسی ایله
یردن یاصاب قویغان دامبالر ایله طوتاشه‌لر.

اوکتابر آخرنده نیل اوزینڭ یارلری آراسینه کروب،

بتون مصرنی فائدەلی یاپراغی ایلە گنە قابلاب قالدرا. نویابر، دیکابر، غنوار هم فیورال آیلرندە نیل‌نڭ یاپراغی بوینە، قرەسقەلر جایلگان شیکللی، مصر کشیلری طارالا هم بتون قوتلری ایلە طرشوب، خدمت ایتە باشلیلر. فیبرال آیندە بتون مصر چاچکەلر هم یاشللك برلە طولوب طورا.

مارت، آپریل، مای هم ایيون آیلرندە اوراق هم ایگن جیو وقتی بولا. ایگنلر تمام جیولوب بتکاچ، صحرالردن فوری هم اسسی ییل‌لر اورە باشلاب بتون اوسملکلرنی کیبدروب بترە هم آز بولسەدە مصرنیدە صحرا قیافتینە کرتە.

مصر یری ایگن اشینە فائدەلی بولغان کبوگوك، حیوان آصرار ایچوندە بیك یاخشی. شوگار کورە مصر یری اوزی زور بولماسەدە، کوب کشیلرنی طوق ایتوب طوتارغە قوتی یتکان. حاضرگە قاراغاندە یارم آرتق آصری آلغان. یعنی حاضرگی وقتدە یوز کشی اورنینە یوز ایللی کشی طویدرا آلغان.

اگر مصرنڭ زورلیغین بلە سیبز کیلسە اول حاضرگی بیلگییە (Бельгія) مملکتندن زور بولمای، شوشی بیلگییەقدری گنەدر.

نیل شول قدر کوب فائدە کورساتکانگە کورە آنی مصر کشیلری الە دیوب اوشانوب، طاشور آلدندن نیل صووینە قربان قیلغانلر. قربانلری، مصر قزلری آراسندن ایلك

ماطورین صایلاب، نیل صوو ینه باطرو بولغان. بو اشلر بزگه حاضرگی وقتده بیك کولکی بولوب کورنسه‌ده، اول وقتده برده کولکی بولوب کورنماگان هم بو اشلر بزگه وحشی‌لق بولوب سیزلسه‌ده، زمانه‌سینه کوره بو اشلر برده وحشی‌لق بولماغان. اگر بزنی بو وقتده ۋولغه صوو ینه قربان قیلمقچی بولسه‌لر ایدی، البته بو اشکه بز بتون قوّتمز ایله قارشی توشوب، اوز اوزبزنی باطورودن صاقلار ایدك. اما اول زمانه‌ده‌گی کشیلر بزنڭ کبك اوز اوزلرینی صاقلاغانلر. قربانغه صایلانغان قز بتون جانی ته‌نی ایله شادلانوب نیل صوو ینه باطورغه باروب: «الله‌غه شکر، اله خانونی بولام!» دیوب سوینه طورغان بولغان. قربانغه صایلانمی‌قالغان قزلر، باطوب اوله‌چك قزغه قاراب، بیك کوننا‌شکانلر هم اله خاتونی بولمیم دیوب قایغورغانلر.

نیل جایوله باشلاغاچ تورلی طرفدن بتون مصر کشیلرینه شادلق طرا طورغان بولغان هم هر بر کشی نیل صوو ینڭ فائده‌سینی امید ایتوب: «ای نیل! سین بزگه یول کورسه‌تکوچی، سین مصرنی طوق ایتوچی، دانلق سیگا!» دیوب صلوات ایتکانلر (۱).

(۱) ایپغبر (Iегеръ) برنچی کتابنده.

IV – میندن اوّل بولغان مصرنڭ تاریخی

اوّلگی کشیلرنڭ مصر یرینه کیلوب، مصر یری ایله فائده‌لانوب، عمل قیلولرینه اون میڭ یل مقدم بولغان. یعنی اول وقتده بتون یاوروپاده بوز زمانه‌سی (ледниковая эпоха) بولغان (١). اما بوندن‌ده اوّل کیلوب عمل قیلورغه ممکن بولماغان. چونکه مصر یری ته‌به‌نك بولغانغه هم شونڭ اوستینه کوب صولار شولاب آغوب بارغانغه، بتون مصر یری صازلامقغنه بولغان بولورغه کیره‌ك هم صولار حاضرگی بر نیل کبك گنه ترتیب ایله آقماغانلر. اورنی اورنی ایله بتون بولوننی قابلاب طورغانلر. شوگار کوره صازلامق یرده انسانلر یاشارغه ممکن توگل، بو صازلامقده بی‌نهایه کوب پاپیروس (папирусъ) (٢) هم باشقه اوله‌نلر اوسوب صونڭ آغوون براورندن ایکنچی اورنغه کوچروب طورغانلر. مصر صولاری نیل بولوب بر یردن‌گنه آغوب بارور ایچون کوب کوب یللر اوزغان بولورغه کیره‌ك. نیل بولوبقنه آغار آلدندن، یعنی نیل بولونی صازلامقدن یاخشی هم فائده‌لی یر بولور

---

(١) ریکلو: یوز اوطوز یدنچی بیت.

(٢) پاپیروس: بر تورلی زور اوله‌ن. بو اوله‌ن‌گه مصر کشیلری، بز کاغدگه یازغان کبك، یازو یازغانلر.

آلدندن، مصر یرنده کوب آطاولر بولغان. بو آطاولرده کوب تورلی تورلی اوسملکلر اوسوب، زور زور اورمانلرده بولوب، بو آطاولرده تورلی تورلی قوشلر هم حیوانلر طولوب طورغان. شونک اوستینه مصر صولارنده، یعنی نیل صووینده، بیك کوب تمساح‌لرده (крокодилъ) بولغان. بو حیوانلر (تمساح‌لر) زور، قوّتلی هم یرتقچ بولغانغه، آنلر ایله صوغشورغه هم آنلرنی جیگوب آنلردن قوتولورغه اول وقتده آنصات اش بولماغان. شوگار کوره مصر کشیلری تمساح‌لردن قورقوب، تمساح‌لرنیده اله دیوب بلوب، آنلرغه‌ده طابنغانلر.

اون میك یل دنده مقدم‌رك وقتده مصر فائده‌سز صازلامق یری بولسه‌ده، مصر تیره‌سنده، یعنی آراوییسکی طاولردن شرق‌غه طابا، لیوان طاولرنده غربکه طابا، مصرنك جنوبنده (نوبیا هم ایفیوپیا یرلرنده)، عربستان‌ده‌غی اییمینا (Іемена) ده هم بحر سفیدنك آطاولرنده عمر ایتوب طوروچی کشیلر آز بولماغان. مونه شوشی کشیلر تورلی تورلی یاقدن کیلوب، آقرون آقرون مصر یرینی قولغه آلا باشلاغانلر هم کوب عصرلر ومیك یللر برگه طوروب، بر توسکه، بر خلقغه وبر طبیعتکه اویوشقانلر. بو کشیلر آراسینه یراقده‌غی شرقدن کیلوب سیمیتلر، یا که آنلرغه اوخشاشلیلر، آرییلر هم ماغوللرده قاتوشقان. مصر خلقی کوب کشیلردن قوشلغان

بولسه‌ده، کوب کوب یللر اوزغاچ، مصر خلقی آراسنده کوبره‌گی قزل ته‌نلی کشیلر بولغان. چونکه مصر یربنی قازیغان وقتده طابلغان فرعونلر مومیالری (мумія) آراسنده فرعونلر تورلی نسلدن بولغانلر دیوب اثبات ایتوله مثلا: خیننیقتا (Хеннекта) اسملی فرعون نیغر (негръ) دن بولغان، طوطموس III (Тутмосъ III) اسملی فرعون آوروپا کشیسی بولغان (۱).

مصر کشیلری باشقه خلق کبوگوك طوب طوری برونزا هم تیمر زمانه‌سینه ایرشمایون، اوّل باشده طاش زمانه‌سنده‌ده کوب یللر عمر ایتوب هم وحشی‌لرده بولوب، طاش زمانه‌سینیده اوتکارگانلر (۲). چونکه بوته‌ن یرلرده طاش زمانه‌سنده‌غی تورلی تورلی نرسه‌لر چقغان شیکللوك مصرده‌ده کوب طابولا. ایك اوّل یاصاب بزگه صاغنمالق قالدرغان مصر کشیلرینك نرسه‌لرینه حاضرگی وقتغه قدریدی میك یل اوزغان (۳). اما بو

---

(۱) ریکلو ۱۴۵ نچی بیت.

(۲) طاش زمانه‌سین بله‌سگز کیلسه برنچی، یعنی «تاریخدن اوّل آدم بالالری» دیگان کتابنی قاراگز.

(۳) ریکلو: ۱۵۰ نچی بیت.

نرسه‌لرنڭ توسلرینه قاراغان وقتده مصر کشیلری یلدی میلاد
یل مقدم چن وحشی کشیلر بولغانلر دیوب ایتورگه ممکن
توگل. بو نرسه‌لرنڭ زمانه‌سنده مصر کشیلری کوب
بولماسه‌ده سیڤیلیزاتسیا (цивилизація) غه ایرشکان
بولغانلر ایدی.

٧ — مصر مملکتینڭ الوغ واقعه‌لری.

١ — مینفیسنڭ پای تخت بولوب طورغان وقتی.

یوقاریده ایتکانچه مصرنڭ تاریخی مینیسدن باشلانغان
بولسه‌ده، دورتنچی نسلده بولغان فرعونلردن اوّلگی
فرعونلرنڭ اشلاگان اشلری هم بولولری بار بولسه‌ده، بتونلای
آچق ایتوب تاریخغه معلوم توگل. اما شولای بولسه‌ده مینفیس
شهرینڭ بولووینی تاریخ مینیسدن قالغان دیوب ایته. مصرده
پادشاه بولوب عمر ایتکان بتون فرعونلر یکرمی آلتی نسلگه

بولنه. اما بو نسللر برسی آرتندن برسی، یعنی ترتیب ایله پادشاه بولوب عمر ایتکانلرمی؟ والله بعض نسللر تورلی شهرلرده عمر ایتوب بر وقتده پادشاه بولوب طورغانلرمی؟ بومسئله تمام آچق، یعنی معلوم توگل. بومسئله طوغریسنده بو کونگه قدر عالملر اویوشه آلمیلر.

دورتنچی نسل فرعونلرندن باشلاب مصرنك تاریخی آچیغراق کورنه. چونکه بو نسلده بولغان فرعونلر اوزلرندن صوڭ زور زور بیلگولر قالدرغانلر. بو بیلگولر پیرامیدالر، (пирамиды). پیرامیدالر کوب بولسه‌ده، بو وقتقه قدر واتلوب طارالوب بتکانلر. آنلرنی بولغان ازلرندن‌گنه طابوب بله‌لر. اما اوچ پیرامیدا حاضرده‌ده بار. آنلر قاهره شهرندن یراق توگل. بو اوچ پیرامیدا آراسنده برسی الوغ پیرامیدا. آنلرنی فرعونلر اوزلری ایچون یاصاتقانلر. فرعون اولدی ایسه، اولگان فرعوننی اوزی اشلاتکان پیرامیدا ایچینه ایلتوب کومه طورغان بولغانلر. یعنی پیرامیدالر فرعونلرنڭ قبرلری. الوغ پیرامیدا بیك زور. آنڭ بیوکلیگی یتمش بش صاژین. بو پیرامیدانڭ خواجه‌سی خیوپس

اسملی فرعون. خییوپس دورت میك ایکی یو (Хеопсъ) یل (اوّل) (١) تیره‌سنده عمر ایتکان.

بو اوچ زور پیرامیدادن یراق‌توگل ینه بر زور اسفینکس (сфинксъ) بار. بو اسفینکس طاو کبك بر زور طاشد چقوب یاصالغان. گاوده‌سی آرسلان، باشی آدم باشی اوزونلیغی یکرمی بش صاژین. مصر کشیلری قویاشنی ال دیوب بلوب، بواه‌نی اسفینکس صورتنده یاصاب طابنغانلر هم قربان قیلغانلر. اما آنلر باریده بوالوغ اسفینکس کبك زور زور توگللر. واق اسفینکسلر بیك کوب بولغان. آنلر ایله عبادت خانه‌لر تیره‌سین هم فرعونلر طورا طورغان یورتلرینی بیزه‌گاب طوتقانلر.

---

(١) بوندن صوڭ ایکی جایه (معترضه) آراسنده اوّل دیگان سوز بولسه، اوّل آلدنده بولغان صفرلر عیسی پیغمبر طوماسدن الك بولغان واقعه‌نی کورسه‌تور. مثلا: خییوپس فرعوننی عیسی پیغمبردن الك دورت میڭ ایکی یوز یل تیره‌سنده عمر ایتکان بولا. اما حاضرگی وقتغه قاراغانده عیسی پیغمبردن صوڭ اوزغان میڭ طوقز یوز طوقز یلنیده قوشسه‌ق، خییوپس بوندن آلتی میڭ بر یوز طوقز یل مقدم عمر ایتکان بولا.

بو سوز ایله‌گنه ینگل ایتوله طورغان پیرامیدالرنی زور زور طاشلردن جیوب یاصارغه اول زمانده ینگل اش بولماغان. چونکه نه ماشینالر، نه یاخشی قوراللر بولمادیغی حالده خییوپسنک پیرامیداسون وجودکه چغارو عقلغه صیماسلق بر اشدر. بو پیرامیدا شیکللی زور هم الوغ نرسه حاضرگی وقتده هیچ بر فایده یوق.

اوّلگی اون بر (١) نسل فرعونلری مینفیسده طوروب عمرلری طاتولقده هم طنچلقده اوتکان. یوقاریده ایتکان نرسه‌لردن باشقه زور زور اشلر قیلماغانلر. اما بعض وقتلرده چیتدن کیلگان یاڭا کشیلر ایله صوغشقانلر هم هروقت اوستون بولوب قالغانلر. هر دایم اوستون بولوب قالولری اول زماندن قالغان طاشلرده‌غی یازولردن آب آچق ایتوب کورنوب طورا. مصر یرینڭ یاخشی‌لیغین کوروب هم ایشتو بوینچه بلوب، شول مصر یری ایله فایده‌لانور ایچون یاڭا کیلگان کشیلر لیڤییه (Ливія)، ایفییوپیا هم عربستان یرلرنده کوچوب کوچوب یوروچی (кочевникъ) کشیلردر.

---

(١) ویبیرچه فرعونلرنڭ مینفیسدن فیواغه کوچولری اون برنچی نسل زمانه‌سنده بولغاندی. لاوبس ایتوونچه اون یکنچی نسل فرعونلری وقتنده بولورغه کیره‌ك دی.

آفریقا کشیلری مصر مملکتی ایچون قورقنچلی دشمنل
بولماغانلر. اما شرقده‌غی آزیاتلر کوب هم قوّتلی بولغانل
آنلردن مصر کشیلری صاقلانغانلر. صاقلانولری حاضرگ
سویش (Суэсъ) قاناوی اورننده زور زور، طاشدن یاک
طوفراقدن، قویمالر هم کریپستلر قورا طورغان بولغانلر
بعض وقتلرده شرق طرفندن نسل نسل کشیلر گیلوب، قوّتل
هم طنچ بولغان مصردن یاردم صوراب، مصر یرنده بتونلا
قالورغه‌ده اوتنگانلر. (برسی یعقوب پیغمبر زمانه‌سنده بولغا
یهودیلر).

۲ — فیوی‌نڭ پای تخت بولوب طورغان وقتی.

فرعونلرنڭ اون برنچی نسللرینڭ آخرنده، یاکه او
ایکنچی نسلنڭ باشنده پای تخت مینفیسدن فیوی‌غه کوچ
اما بو کوچونڭ سببی بیك آچق ایتوب معلوم توگل. پای تخ
فیوی‌غه کوچرلگان بولسه‌ده، فیوی شهری بتون مصر یرین
تیزوك خواجه بولماغان بولورغه کیره‌ك. چونکه ویبیرنڭ ایتوونچ
مونه آنڭ سوزلری: «مینفیس (توبه‌ن مصر) هم فیوی (یوقار
مصر) کوب وقت آیروم ایکی مملکت بولوب طورولر

بیك ممکن. چونکه اول وقتده توبه‌ن مصر ایله یوقاری مصرنك آیرمالری بولغان. آیرمالری ایکی مصرنك تاجلری تورلی توسکه بویالوب اشله‌نگان. توبه‌ن مصرنك تاجی آق بولوب، یوقاری مصرنك تاجی قزل بولغان. اما شولای بولسه‌ده، یعنی بو ایکی مملکت بر برسندن آیروم طورسه‌لرده، بر سوزده بولوب، کوب فرعونلر شولای ایتوب عمرلرین اوتکارگانلر».

نیچك بولغان بولسه‌ده، اون ایکنچی نسل فرعونلرینك فیوی شهرنك بولولری آچق معلوم. چونکه بو نسلنك‌گی آمینغیمات (Аменгематъ) اسملی فرعون، فای‌یوم (Файюмъ) دیگان یرده، بر زور میرید کولی (Меридово озеро) قازوتقان هم کول یاننده بیك زور بر دواریس صالدرغان. بو اشلر ایکی میك سیگز یوز یل (اوّل) تیره‌سنده بولغان. میرید کولی نیل صووی ایله ایللی میتر کینگلیگی قاناو ایله طوتاشدرلغان. نیل صووی طاشیغان وقتده کول صو ایله طولا طورغان بولغان هم بو زور قاناودن تورلی طرفقه قازوب کیتکان کوب واق قاناولرده صو ایله طولوب طورغانلر. نیل صووی کیمی باشلاغاچ زور قاناونی بووا ایله بووب، ایگنلر ایچون کوب زاپاس صولار قالدرا طورغان بولغانلر. اگر بعض وقتلرده بیك قوریلق بولغانده، یاکه نیل صووینك تاشوویده کچکنه بولغانده، قاناونی آچوب، بتون بولوننی صو ایله باصدرا طورغان بولغانلر.

٣ — غیقسلر (Гиксы).

بو وقتدن باشلاب مصر یری کوب عصرلر طنچلقده بولوب، کشیلری اوزلرینڭ هنرلرینی وعلملرینی آرتدروده ایدیلر. شولای ایتوب کوب عصرلر راحتده طورغان وقتده اون آلتنچی نسل فرعونلری زمانه‌سنده مصر کشیلرینه بر بلا طوودا. بو بلا مونه شوللر: عربستانده کوچوب یوروچی سیمیت نسلنده بولغان غیقس کشیلری (بو کشیلرنی کوب تاریخلر عربلر بولغان دیوب ایته‌لر) سویش یاننده قوروب قویغان قویماللرنی هم کریپستلرنی واتوب، توبه‌ن مصر یرینه کرگانلر هم مینفیس شهرینی آلوب، طورا بارا بتون مصر یرینی یمرگانلر هم واتقانلر.

بو اش ایکی میڭ بریوزیل (اوّل) چاماسنده بولغان. غیقسلر مصرغه کروب، مصر مملکتنده بولغان بارلق عبادتخانه‌لرنی هم شهرلرنی طوزدرغانلر. غیقسلر بتون مصرنی آلوب، مصر یرنده بش یوز یللاب خواجه بولوب طورغانلر. آنلر اوزلری مینفیس شهرنده بولوب، یعنی بتون اشلرنی الوغ کشیلرینڭ هم پادشاه‌نڭده طورووی مینفیسده بولغان. قصقه‌سی غیقسلرنڭ پای تختلری مینفیس شهری بولغان. آنلر اوزلری مینفیسده طورسه‌لرده، فیوی شهرنده‌گی فرعونلرنی

بترمه‌گانلر. اما شولای بواسه‌ده، فرعونلر قاتنلا اوستون بولغانلر. غیقسلر مصر یرینه کوب زیان هم ضرر کورسه‌توب، باش بولوب طورسه‌لرده، اوزلری نادان هم فکرسز بولغانغه عمر بو بیینه خواجه بولوب قالا آلماغانلر. اون یدنچی نسلنلک آخرغی فرعونلری کوب وقتده قوّت طابوب، غیقسلر ایله به‌یله‌نوب، باش ایمی باشلاغانلر هم غیقسلرنی مصر یرندن بتونلای قوماسه‌لرده، غیقسلرنلک قوّتسزلکلرینی کوروب، غیقسلرنی قصا باشلاغانلر. آخرده اون سیگزنچی نسلنلک اوّلگی فرعونی آمیس (Амесъ) مصرنلک جنوبندن چغوب، مینفیسده‌غی غیقسلرنی ینه آسیاغه قووب، مصر یرینی چیت خلقدن آرچوب، هم اوز اوزینی بتون مصر یرینه پادشاه اینوب قویدرمشدر.

٤ — مصرنلک زورایووی

بو واقعه‌دن صونلک، یعنی مصر یرینی چیت کشیلردن قوتقارغاچ، مصر مملکتینه غیرت هم دانلق زمانه‌سی طووا. اون سیگزنچی نسل فرعونلری غیقسلرنی قوالاب، اوز یرلرینی اوزلرینه قالدرو ایله گنه قناعتلنمه‌گانلر. آلار مصر یرندن چغوب چیت خلقغه هجوم ایته باشلاغانلر. یعنی اوزلری باشلاب کورشیلری

ایله، طورا بارا یراقده‌غی کشیلر ایله‌ده صوغشوب، مصر مملکتینی زورا ایتقانلر. اون سیکزنچی نسلنك ایکنچی فرعونی آمینخوتیب I (Аменхотепъ I) اسملی مصرنك جنوبندگی ایفییوپیا یرینی باروب آلا، هم ایفییوپیا کشیلری آراسینه مصر طبیعتینی هم مصر هنرلرینی تاراتوب، بوخلقنی مصر کشیلر ینه ایپه‌له‌ندره. شولوق نسلنك طوطموس I (Тутмосъ I) اسملی اوچنچی فرعون شرقغه طابا چغوب، فرات صووینه قدر باروب یته. ینه شولوق نسلنك طوطموس III فرعوندن باشلاب، اون طوقزنچی نسلنك ایکنچی فرعونی سیتی I (Сити I) گه قدر مصر عسکری کوب مرتبه سوریه یرینه باروب صوغشقانلر هم هردایم اوستون بولوب قالغانلر. کوب مرتبه بارمیلك یاراماغان. چونکه اوستون بولوب قالغان فرعونلر مصرغه ینه قایتوب کیتدیلر ایسه، سوریه کشیلری مصردن آیرلوب، اوز کییونچه‌گنه عمر ایته‌ر اوچون فرعونلرغه باش ایمی باشلی طورغان بولغانلر. شوگار کوره اول یرگه فرعونلر ینه باروب، ینه بتون شهرلرینی واتوب، کوب کشیلرنی اسیر (плѣн-никъ) ایتوب، مصرغه آلوب قایتا طورغان بولغانلر. هم کوب ایتوب خدمت ایتدره طورغان بولغانلر. قصقه‌سی اسیر بولغان بتون کشیلرنی چن قل ایتوب، حیوانلردنده کیم کورگانلر. باشلق بولوب طورغان کشیلرنی بیك قاتی

عذابلاغانلر، حتی کوبسینی اولترگانلر. شونلك اوستینه بتون ماللارینیده طالاب آلا طورغان بولغانلر.

بو فرعونلر کوب یا گا یرلر آلسه‌لرده، یا گا آلغان یرلرده‌گی خلقنلك قارشیلغین باصارغه طرشسه‌لرده بتونلای ایتوب باصا آلماغانلر. بولار باصا آلماسه‌لرده رامزیس II (РамзесъII) فرعون باصا آلغان. اما عمرلکگه توکل بو فرعون اون طوقزنچی نسلنلك اوچنچی فرعونی. آنلك زمانه‌سنده بتون مصرنلك دشمانلری بر سوزده بولوب، بتون قوّتلری ایله مصر مملکتینه قارشو طوروب صوغشسه‌لرده، رامزیس II قاتنده خور بولوبقنه قالا طورغان بولغانلر. رامزیس II بارینیده یکگوب، اوستون بولوب قالغان هم بارچه دشمنلرنلك غیرتلرینی سوندرگان. مصر مملکتینلك ایلك قوّتلی، ایلك شهرتلی هم ایلك ظلملق وقتی رامزیس II فرعون زمانه‌سنده بولغان. اما شولای بولسه‌ده، یعنی فرعونلر آراسنده ایلك دانلقلی هم شهرتلی فرعون بولسه‌ده، بر وقتده رامزیس II خیتلار (Хит-ты) ایله صوغشقان وقتده بتونلای آستقه قالوب یگگلگان هم خور بولوب، تیزگنه دشمنلر ایله دوستلانو یاغن قاراب، خیتلار پادشاهسی ایله اتفاق یاصاغان هم اوزآرا معاهده یازشقانلر. معاهده‌لری هر ایکسینه‌ده عمر بویی طاطولقده طوررغه، اگر ایکیسندن برسینه دشمنلر کیلوب هجوم

ایتسه‌لر، بر بوسینه یاردم قیلورغه هم بر برسندن قاچوب کیتکان کشیلرنی کیری قایتاروب بیرورگه (١) هر ایکیسینه‌ده لازم بولغان، چونکه اول وقتده زور زور پیرامیدالر، کاناولر، کرپیستلر هم اولوغ عبادت خانه‌لرنی یاصاب قویار ایچون بیك کوب کشیلر کیره‌ك بولا ایکان. شونلڭ ایچون، یعنی خدمتچی کشیلر کوب بولسون نیتی ایله نیغرلر هم لیویا یرلرینه باروب صوغشقانلر هم کوب ایتوب قللر کیتورە طورغان بولغانلر.

٥ — مصرنلڭ شهرتی بتووی

فرعونلرنی تملر کوب یرلر صوغشوب آلسه‌لرده، مصر مملکتینه دشمنلرده شول قدر کوب آرتدرغانلر. شونلڭ اوستینه مصر یری کوب بولکگه بولنوب هر بر بولیگی اوز کییونچه طورا باشلاغان، بر زور قوتلی بولغان مصر کوب بولکلرگه بولنوب قوتسزگه قه‌یله‌نگان. شونلڭ اوستینه مملکت ظلملق ایله طولغان، ترقی دیگان نرسه طوقتاب کیمی باشلاغان. شوڭار کوره دشمنلرغه مصر مملکتینی یڭگو آنصات بولا

(١) ایبغیر: ١٧ هم ١٨ نچی بیتلر.

باشلاغان. جنوب طرفندن ایفییوپیا کشیلری کیلوب مصر برنده ۵۸ یل خواجه بولوب عمر ایتکانلر. شرق طرفندن آثوریا (Ассирія) کشیلری کیلوب ۱۷ یل مصر برنده خواجه بولغانلر.

بو یاگا چیت کشیلردن مصرنی قوتقارور ایچون یکرمی آلتنچی نسلنگ فرعونی پسامیتیخ I (Псамитихъ I) ۶۵۰ یل (اوّل) چماسنده یونان (Греція) عسکرینی یاللاب، مصرنی ینه چیت کشیلردن آرچوب، مصر ینه قوّت طابا باشلی. بو فرعون یونان عسکرینی قدرده هم راحتده طوتوب، اوز عسکرینی برده قاراماغان. بو اشکه مصر عسکری خورلانوب، باریده بر سوزده بولوب، مصر برندن کیتوب، جنوبده‌گی ایفییوپیا پادشاهسینک قولی آستینه باروب بیرلگانلر.

پسامیتیخ I فرعوننک اوغلی نیخاو (Нехоо) فرعون بولوب عمر ایتکان چاقده مصرده دینگز کیمه‌لری ایله بحر احمر دینگزندن چقوب، بتون آفریقانی اوچ یل وقت اچنده ده‌یله‌نوب، بحر سفید ایله ینه مصرغه ده‌یله‌نوب کرگانلر. نیخاو ۶۰۵ یل (اوّل) چماسنده سوریه یری ایچون بابل (Вавилонія) پادشاهسی ایله دشمنلاشوب، اوزینگ کوب عسکری ایله فرات صووی بو ینه بارغان هم بابل مملکتی ایله صوغشوب بتونلای آستقه قالوب، کیری مصرغه قاچقان.

شولوق نسلنك آلتنچی فرعونی پسامیتیخ II وقتنده مصر مملکتنده تورلی فتنه زمانه‌سی بولا باشلی. بو فرعون‌نك آمازیس (Амазисъ) اسملی یاقین کشیسی فتنه‌لر آرقاسنده پسامیتیخنی پادشاهلقدن توشوروب، اوزی تختکه اوطوروب فرعون بولا. آمازیس اولگاچ، آنك اوغلی پسامیتیخ III ۵۲۸ نچی یلده (اوّل) فرعون بولوب مصر یرنده پادشاه بولسه‌ده، کوب یاشی آلماغان. چونکه اوچ یلدن، یعنی ۵۲۵ نچی یلده (اوّل ایران پادشاهسی کامبیز (Камбизъ) مصرغه کیلوب، مصرنی یگگان هم شول وقتدن صونك مصر کشیلری نیقدر طرشسه‌لرده اوّلگی قیافتینه قایتارا آلماغانلر، یعنی کامبیزدن باشلاب مصر اوز کویونچه الوغ هم قوّتلی مملکت بولا آلماغان.

۷ — مصر خلقینك علم ومعرفتی

بو زمانده مصر یری کوزدن توشوب اوزینه کوره آیروم مملکت بولوب عمر ایتمه‌سه‌ده، حاضرگی ترقی ایتکان کشیلرگه یول کورسه‌تکوچی، یعنی حاضرگی بتون علملرنك دیورلوك باشی، اصلی هم توبی مصر یری‌در. مصر مملکتی ایله بر وقتده هم اوّلیروکده آثوریا (Ассирія) هم بابل (Вавилонія) کبك مملکتلر بار بولوب عمر ایتسه‌لرده

هم اوزلرینه کوره بلورلریك بولسه‌ده، حاضرگی علملرگه مصر قدر خدمت ایته آلماغانلر. شوگار کوره مین بو کتابنڭ برنچی بیتندوك مصرنی سیڤیلیزاتسیانڭ آناسی، الهلرنڭ (دین‌نڭ) وطنی هم علملرنڭ بیشیگی دیب ایتوب اوزدم. مصرنڭ ایڭ فایده‌لی اشی یازو چغارو، اول زماندوق عمارت هنرینی (архитектура) بلووی، معدنلر (металлы) ایله فایده‌لنه بلووی، علم هیئت (астрономія) علم هندسه (геометрія)، ایگن اشینی بلووی، تورلی تورلی قوراللر یاصاو هم بوندن باشقه‌لرغه‌ده توب قویغان، یعنی بو علملرنی باشلاب یبرگان مصر یریدر.

١ — یازو

مصرنڭ الوغ صنفنده بولغان کشیلر عوامدن اوزلرینڭ بایلقلری، زور زور پولاطلری، یخشی کیوملری هم تورلی تورلی ماللری ایله‌گنه آیرلمایینچه، عوام بلمه‌گان یازو اشینده آلار بلگانلر. اما بو اش، یعنی یازو بلگان کشی عوامدن اوستون هم الوغ بولمای حالی بولماغان. مصر کشیلری یازو اشینی ٣٠٠٠ یل (اوّل) چماسنده بـله طورغان بولغانلر. البته اوّل باشده آلارنڭ یازولری بیك چیتون بولغان. آلارنڭ

اوّلگی یازولری کوب سوز ایله ایتوله طورغان بر فکرنی بر نیمند ایون بواسه بیلگو ایله یازوب قویا طورغان بولغان. طورا بارا فکر اورنینه بر بیلگو یازوب قویار ایچون فقط بر سوزگه‌گنه بر بیلگو اویلاب قویا باشلاغانلر. اما بر یازوده بیك آور بولغان چونکه هر بر سوزگه اوزینه کوره بر بیلگو طابوب قویغان وقتده، شول طابوب قویلغان بیلگولرنی بارینیده بلمی یارامی، شوڭار کوره اول زمانده‌غی یازوغه اویره‌نو بیك چیتون بولووینه هیچ شك یوق. ینه کوب عصرلر، یاکه میڭ یللر اوزغاچ هر بر سوزنی بر بیلگو ایله قویو اورنینه سوزنڭ ولوشینه (СЛОГЪ) بر بیلگو چغاروب یازا باشلاغانلر. بو اش آز بولسه‌ده یازو اشینی آصاتلاندره هم ینگله‌ینه اما آخرده آوزدن چققان هر بر طاوشقه‌غنه بر بیلگو اویلاب چغارغانلر، یعنی اوزلرینه کوره الفباغه ایرشکانلر. شولای بولسه‌ده مصر یازوی آصات بولماغان. مصر یازوینڭ بیلگولرینی هیه‌روغلیف (ГІОГРИФЪ) دیوب ایته‌لر. مصر کشیلری اوّل باشده طاشلرغه چوکوب یازغانلر. اما طورا بارا پاپیروس دیگان اوله‌ندن حاضرگی وقتده بولغان بزنڭ کارتون (КАРТОНЪ) کبی طاباقلر یاصاب، شول طاباقلر اوستینه اوچلی قامش طایاقلری ایله یازا باشلاغانلر. بوندن ایون بازولر اون برنچی نسل فرعونلری وقتندن باشلاب طابولالر

هم هر بر طابلغان یازو یاۋروپا موزیلرنك صاقلانوب طورادر.
بو یازولر چقغاچ اشلرنی بیك جیگل یورتکانلر، چونکه
کوکلگه کلگان بولغان فکرلارنی اونتماس ایچون کوب ایتوب جفالر
چیکمك لازم بولغان. اما یازو بولدی ایسه، باشقه کیله بارغان
هر بر فکرنی یازاغنه بارورغه کیره‌ك. یازغاچ اونتولسه‌ده ضرری
یوق. چونکه یازو بار. یازونی آلوب قارادك ایسه ینه بله‌سك.
اوّل زماندوق مصر خلقی ایکی صنفقه بولنوب، برسی
الوغ کشیلر صنفی، برسی عوام صنفی. بو صنفلر هر
ایکسیده بر برسینی سویمه‌گانلر هم یاراتماغانلر. الوغ کشیلر
صنفی بیگره‌کده عوام صنفینی توبه‌ن درجه‌ده طوتوب، هیچده
التفات ایتمه‌گانلر. بو اشلر اون ایکنچی نسل فرعونلری وقتندن
قالغان یازولردن کورنه. مثلا بر یازوده تیمرچیلرنی، طاش
شومارطوچیلرنی، چاچ آلوچیلرنی، ماطروضلرنی، طاشچیلرنی،
طوغوچیلرنی باشماق تگوچیلرنی بتونلای توبه‌ن درجه‌گه قویوب
بیچاره‌لردن کولگانلر. اما یازو بلگان کشیلرنی هم عالملرنی
بیگره‌کده ماقتاب اوستون کورگانلر.

---

۲ — عمارت هنری (архитектура)

مصر برنده، یعنی نیل صوینك ایکی یاغیده طاولق

بولغان هم طاولرنده کوب فائده‌لی طاشلر بولوب
بو طاشلرنی مصر کشیلری قه‌رمم ایتوب یاتقرماغانلر
بو طاشلردن آلار فرعونلرنك بتون دۋاریسلرین، بتون عبادت
خانه‌لرنی وبتون پیرامیدالرنی یاصاب طورغانلر. شونك
اوستینه زور زور نق طاشلردن اسفینکسلرنی چوقوب یاصاو
کیره‌کمی؟ فرعونلرنك صورتلرینی چوقوب یاصاو کیره‌کمی؟ هم
عبادت خانه‌لر آلدنك دورت قریلی بیوك باغانالار چوقوب
قویا طورغان بولغانلر. بو باغانالرنی (اوبیلیسکلرنی
= (обелискъ) بر بتون طاشدن دورت یاغینده تورلی
یازولر ایله چوقوب طوطرا طورغان بولغانلر. شونداى بر
اوبیلیسك، لوکصور (Луксоръ) دیگان آول یرندن (بو
آول اوّلگی فیوی شهرینك اورننده طابوب پاریژ شهرینك
صوغلاسیه (согласія) دیگان پلوشچدنده (شهرده‌گی آچق
اورون) قویلوب طورادر.

مصر پادشاهلری (فرعونلری) نی ایچوندر الوغ الوغ
ایبرلر، مثلا: پیرامیدالر، الوغ الوغ عبادت خانه‌لر واسفینکس
کبك نرسه‌لر صالوده تله‌ولری بولغان هم بو اشده بر برسینی
اوزدررغه‌ده طرشقانلر هم مینم یاصاتوب قویغان ایبرم عمر
بویی بتمه‌سون واسمم عمر بویی اونتولماسون دیوب طرشقانلر
درست اونتولماغان هم اونتولا چاقده توگل. بو الوغ الوغ

ایپرلرنی صالور ایچون بیك کوب کشی کیره‌ك بولغان. اگر بار بولغان روایتکه (предація) اوشانساق ایس کیتمه‌سلکك توگل. روایت بو ینچه خیبو پسنك پیرامیداسین یوزمیك کشی اوطوز یل اشله‌گانلر. بو خدمت بیك آور بولغانغه هر بر اوچ آی صایون اشچی کشیلرنی آلشدره طورغان بولغانلر. فاییوم قاتنده، خاوارا (Хавара) نك پیرامیداسندن یراق توگل آمینیمخات (АменемхатъIII) III اسملی فرعون شهر کبك بر پولاط صالدرغان بولغان. غیرادوت[1] (Геродотъ) اسملی تاریخ چینك سوزینه قاراغانده پولاطنك اوچ میك بولمه‌سی بولغان. مصرنك بتون عبادت خانه‌لری طاشلردن صالنوب، باریده کریپسنلر کبك بیك نق بولغانلر. بعض عبادت خانه‌لرنك استینالری جوانلقغه بش صاژین بولغان، فیوی شهرنده کارناق دیگان عبادت خانه‌نك ده‌یله‌نه‌سی دورت

(۱) غیرادوت: دورت یوز سیکسان دورتنچی یلده دنیاغه کیلوب دورت یوز یکرمنچی یلده (اوّل) اولگان. بو کشی اوزی غریك بولوب اول زمانده بتون یرلرنی گیزوب، اوزی تاریخچی بولغانغه طوقز کتابلی تاریخ یازوب قالدرغان غیرادوتنك تاریخی ایله بو کونگه قدر تاریخچیلر فائده‌له‌نوب طورالر.

چاقرم‌در. عبادت خانه‌لرنی طشقی یاقدن اوبیلیسکلر ایله،
تورلی تورلی صورتلر (статуи) هم اورام اورام اسفینکسلر
تزوب زینتله‌گانلر. اچکی یاق استینالرنی چوقوب الله صورتلری
هم بوتەن صورتلر وتورلی یازولر ایله زینتلەب طوتقانلر.

شونڭ اوستینه مصر کشیلری نیل صووی ایله کوره‌شه
بلگانلر، یعنی میریذ کبك کول قازوب هر تورلی طرفلرغه
کاناولر قازوب، هر برکاناوغه بووالر یاصاب، مصر یرینی
صو ایله بایتوب طوتولری بیك زور اشدر.

۳ — باشقه هنرلری

یوغاریده ایتوب اوزغانچه نیل صووی هر یل صایون
بتون بولوننی صووی ایله باصوب، اوزینڭ فایده‌لی بلچراغی
(илъ) ایله بتون مصر یرینی قاپلی طورغان بولغان. بو
سببدن اوزغان یل بولاب قویغان یر میژالری بته طورغان
بولغان. شوڭار کوره یل صایون بتون یرنی اوز آرا بوله
بوله، مصر کشیلری اوزلرینه یتارلك ایتوب علم هندسه‌نی
یخشی بله طورغان بولغانلر.

مصر کشیلری هر برعبادت خانه‌لرنی علم هیئت ایله
صالا طورغان بولغانلر. مثلا: کارناق دیگان عبادت خانه‌نڭ

الوغ کاریلورنده ژریسنگ (Жрецъ = امام) منبرلدن قویاشنگ نق بایی طورغان وقتی کورنوب طورسون شرطی ایله صالنغان، شونگ اوستینه مصر کشیلری یل وقتینی اون ایکی آیغه بولوب، هر آینی اوتوز کوندن صاناب، بیش آرطوب قالا طورغان کونلرنیده بلوب طورغانلر.

تیمر تیز وقتده کوگارگانگه کوره مصر کشیلری تیمر ایله عمل قیلودن صاقلانغانلر. چونکه میف [۱] (Миѳъ) بوینچه تیفون [۲] (Тифонъ) اسملی اله آزیریس [۳] (Озирисъ) اسملی الهایله صوغشوب اولتروب، تیمرنگ کوگاروی شول اولگان الهنگ قانی دیوب بلگانلر هم شول سببدن تیمرنی یاقین کورمهگانلر. مصر کشیلری تیمر اورنینه باقر ایله اش ایتکانلر، بو اشلر 5000 یل (اوّل) چماسنده بولغان. مصر کشیلری باقرنی کوب ایتوب سینای یارم آطاوندن (Синаескій полуостровъ) آلوب فایدهلانا طورغان بولغانلر، آلطون هم کموش ایلهده عمل قیلغانلر. الحاصل مصر کشیلری برون وقتدهنوق معدنلر ایله فایدهلانا بلگانلر.

---

(۱) میف: مجوسیلر معبودی حقنده بولغان حکایه.

(۲) تیفون: اوصاللق الهسی.

(۳) آزیریس: یاقتیلق هم یلیلق الهسی، یاکه یاقتی قویاش الهسی.

شونك اوستینه ایگن اشینی یاخشی ایتوب بلو، تورلی تورلی قوراللر یاصاو، آز بواسه‌ده علم طب (медицина) نیده بلگانلر. بالچقدن هم فارفوردن تورلی تورلی صاونلر هم یاخشی ایتوب ایبرلر یاصاونی بلگانلر. الحاصل اوّلگی مملکتلرنك ایك الوغسی، ایك هنرلیسی هم ایك عالمی مصر مملکتیدر.

VII دین

مصر یرینك مملکتکه صلاحیتلی اولوب آنده الوغ بر مملکت، کوب عصرلر گوره‌ب عمر ایتوینه سببچی نیل صوویدر. نیل اوزینك صولاری ایله بتون مصر بوانیني قابلاب طورغان چاقده، فائده‌لی بلچراغی ایله مصر یرینی یاخشرتقانغه کوره مصر کشیلری عقلغه صیماسلق کوب ایگن ایکگانلر. شوگار کوره مصر کشیلری قدیم وقتده‌نرق نیل صووینی الله دیوب بلوب بو الله‌نی غاپی (Тапи) دیوب آطاغانلر. هم بو الله‌غه سجده قیلغانلر غاپی جومارد بولسون دیوب، یعنی طاشیغان صووینی قزغانماسون کوب ایتوب یایلسون ایچون قربانلرده قیلغانلر قربان قیلولری یوغاربده یازلمش ایدی.

مصر کشیلری اوّل وقتلوق هر نه قدر توبه‌ن فکرلی

بولسه‌لرده هر بر اوسملك قویاشدن باشقه اوسه آلمی دیگان طبیعتنڭ قانونین بیك یاخشی ایتوب بلگانلر. آنلرنڭ فکرلری بوینچه کوکده‌گی یافتی قویاش اوزینڭ قوّتینی نیل قوّتی ایله برگه قوشوب خلقنی رزقلاندروب طوتقان. بو سببدن قویاشنیده معبود اعتقاد ایتوب آزیریس (Озирисъ) دیگان اسم بیرگانلر.

مصر خلقینڭ اله‌لرینی صاناب بتروركه ممکن توگل. آنلرنڭ اله‌لری بیك کوب بولغان. چونکه اوّل باشده مصر یری قرقلاب واق واق مملکتلردن عبارت بولغان. بو واق مملکتلرنی نوم (Номъ) دیوب آطیلر. مونه شول هر نومده اوزینه باشقه اله‌لر بولغان. اله‌لرنڭ اسملری باشقه بولسه‌ده، کوبسینڭ اصلی بر بولغان. مثلا فیوی شهری خلقی قویاشنی آممون (Аммонъ) اسمنده یورتوب، ایڭ اولوغ اله صاناغانلر. غیلی‌اوپولیس (Геліополисъ) شهرنده شولوق قویاشنی را (Ра) دیوب آطاب شوڭا طابنغانلر. طورا بارا، یعنی بتون نوملر بر مصر مملکتینه قوشلغاچ بولورغه کیره‌ك آممون ایله رانی برگه قوشوب آممون‌را دیوب آطاغانلر، هم شولوق آممون رانی آزیریس اسمنده یورتکانلر. قویاشقه قارشی آی بار، آی تونلرده، اوزینه مخصوص بولغان ماطورلقلری ایله اوسوب

طورغان ایگنلر اوستنده یوروب، ایگنلرنی اوگدره دیوب فکرلەب، آیینیده اله ایتکانلر. بـو اله ایزیده (Изида) اسمنده بولوب، آزریر یسنک بر طوغان قز قرداشی هنی خاتونی بولغان دیوب اویلاغانلر. بو ایکی الەنك چن نکاحلری ایگنلر ایله اوسوب طورغان قرلرده بولا دیوب فکرلب عمر اینکانلر. مینفیس شهرنده الوغ اله پتا (Пта) بولغان. پتانك معناسی بتون دنیانی یاراتقوچی هم چن اله دیمکدر.

بو یاخشی هم جومرد الەلرغه قارشو ناچار هم اوصال الەلرده بولغان. چونکه یوغاریده ایتکانچه مصرده ایگنلر جیولوب بتدی ایسه، صحرالردن قوری جیللر ایسوب، بتون اوسملکلرنی قروتوب، بتره طورغان بولغانلر. مصر کشیلرینك فکرلری بوینچه بو اشلر یوقلنغنه بولمایون، بونی تیفون (Тифонъ) اسملی اوصال اله قیلا دیوب اویلاغانلار. یاقتیلقغه قارشو سیت (Сетъ) دیگان قارانغولق الەسی بولغان. بونلردن باشقه الوغ الەلری آپیس (Аписъ) هم غور (Горъ) بولغانلر.

اوّلگی مصر کشیلرنده اوزلرینك معبودلری طوغریسنده بیك کوب میفلر (Миөы) بولغان. بو میفلردن الوغلرنی آلوب ترتیب ایله جیوب قویساق، مصر کشیلرینك بتون بولغان دینلرینی، بتونلای تمام ایتوب بولماسه‌ده، کوز آلدینه کیتوروب بولا. اما مصر دینینی بتونلای تمام ایتوب کورساتورگه

بو کچکنه کتابده بولمی. بو کتابده مصر دینینک اصلینیغنه
اینوب اورام.

اوّلگی خاوصده (١) (Хаосъ)، بو خاوصنی مصر
خلقی نو (Ну) دیوب آطاغانلر. بو (نو) ایچنده بتون دنیا
بولوب، آناهم آنا اله‌لری هم اوزی (را) ده بولغان. را (نو)
ایچندن آیرلوب چقغانده، تلاوی ایله لاتوس (Латосъ)
دیگان گل یاراتغان. بو گلنک چاچکندن. قویاشنی یاراتوب،
براوستینه هوا (شو = Шу) یایگان. هواغه یردن (کیبا =
Кеба) یوغاری طابا کوکنی (نوت = Нутъ) کوتارورگه
قرشقان. بو اشلردن صونک کیبانک صرتینه تورلی اوسملکلر
چقوب، نوت ده یولدزلر هم آی طارالوب بولغانلر. (را) میک
یل یاشه‌ب قارتایا. قارتایغاچ کوکگه آشا. آنک اورنینه شو
باصا. شودن صونک کیبا بولا. کیبادن صونک آزیریس و آنک
خاتونی ایزیده‌غه قالا.

آزیریس اوزینک دوستی طوط (Тотъ) سوزندن
چقماینچه کوب یاخشیلقلر قیلا. مثلا مصرنک مدنیتین (культура)
یاخشرتوب، بتون مصر یرینی مملکت ترتیبینه صالا هم بتون

---

(١) خاوص: بو دنیا بولغاندن اوّل چیکسز مسافه‌ده
بو بتون دنیا یرینه بوطقه کبک بولغان چوالچقغه ایته‌لر.

دنیاغه فائده کیتورر، آزیاده‌غی اوصالقلر ایله صوغشوراپچون آزیاغه کیتده. آزیریس آزیاغه کیتکاچ آنك بر طوغان قرداش (سیت = Сеть) آبزیسینه قارشو فتنه‌لر چغارا هم قایتوب کرگان وقتده آبزیسینی تملی سزلر ایله ماتور هم قیمتلی بر یاشچیکگه کرتوب بیککه‌ب قویاده، نیل صووینه ارغته اوزی آبزیسینك تختینه اوطورا. ایزیده ایرینك اولك گاوده‌سینی ازله‌ب، فینیکیا (Финикія) یرینه باروب طابا اولك آزیریس ایله مصرغه قایتقان چاقده، سیت قارشو چغوب آزیریسنی اون دورت الوشکه چابقالاب ارغته. اولکان آزیریسنی طوط کیلوب اوشکره‌بو اوشکردن آزیریسینه‌تزلوب یرآستینه توشوب میت‌لر پادشاهسی بولوب قالا. سیت باش بولوب عمر ایتکان وقتده مصریری تورلی اوصالقلر هم قباحتلکلر ایله طوله بر آز وقت اوزغاچ ایزیده‌دن غور (Горъ) اسملی اوغل طووا. غور آناسی ایچون سیتقه اوچ ایتمه‌کچی بولوب، سیت ایله صوغوشا باشلی هم سیتنی بتونلای ییگوب اولتریم دیگان وقتده طوط کیلوب آیره هم مصرنی ایکیسینه بولوب بیره. یوغاری مصرنی غورغه، توبه‌ن مصرنی سیتقه بیره. بوصوغشلر مصر کشیلرینك فکرلرینه یوقدنغنه کرمه‌گان. یوغاریده ایتکانچه مصرده یاخشی وقت بولوب، بووقتده کوب ایتوب ایگن چپالر. بوندن صوك اوصال صحرا ییللری اوروب، بتون

مصرنی صحرا قیافتینه کرته‌لر. مونه طبیعتنك بوندایون اشلرینی مصر کشیلری الهلر دیوب بلوب، بو الهلرنی صوغشدرالر، صوگغه طابا ینه برغور اسملی اله طودا. بو اله یاڭا قویاش بولوب، قارانغولق ایله صوغشه.

مصر کشیلری بر بر کشی اولدی ایسه، اولگان کشینك جانی تهنگه محتاج بولا دیوب فکرله‌گانلر. شونك ایچون بایلری میتلرنی بالزامیراوات (бальзамировать) ایتوب، یعنی تورلی بالزامیچیسکی دارولر ایله دارولاب هم قیمتلی ایبولر ایله تروب میت‌دن مومیا (мумія) یاصی طورغان بولغانلر هم شول مومیالرنی (مثلا: فرعون مومیالرینی) پیرامیدالر ایچینه قویا طورغان بولغانلر. اما فقیر کشیلر اوزمیتلرینی طوزلاب کیبتر گانلر هم کیبگان مومیالرنی قومغه کومه طورغان بولغانلر. طورا بارا تهن ایچونگنه خفالانمایون، جان ایچونده مشغول‌نه باشلاغانلر. چونکه هر بر اولگان کشینك جانی آزیریسنك میزانینه باراسی بار دیوب فکرله‌گانلر. جان آزیریس قاتینه باروب قاوشاماسون ایچون میت ایله برگه میتلر کتابینی (книга мертвыхъ) کومه طورغان بولغانلر. میزانده آزیریسنك قرق ایکی یاردمچیسی بولوب، بو یاردمچیلرنك هر قایوسی اوزینه مخصوص بولغان جاننك گناهلرینی امتحان ایتوب، حکم قیلغانلر. بوندن صوڭ جاندن

آقتق جواب صوراب، طوط جاننك یوراگینی آلوب عل
اولچه‌وده اولچه‌ب، نی بولوب چقغاننی باروب آزیر یسقه این
طورغان بولغان ایمش.

مصر کشیلر ینك ایك قورقغانی آخرتلك بولغان قارانغولق
چونکه آنلرنك بر میغلری بوینچه یاقتی قویاشنك نورلری
ایله راحتله‌نوده‌گنه لذت بار. اما (را) ته‌والکنك یارتیسینی بو
دنیاده اوتکاروب، یارتیسینی جهنملك یورگان. جهنمده‌گی اون
ایکی بولکنك هر قایوسنلك اوزینه کوره عذاب بولوب، بو
هر بولکلك (را) برگنه ساعت بولا ایمش دیوب فکرلب، آقتق
یکرمی اوچ ساعت وقتینی جانلر تورلی عذابده اوتکاره‌لر
اما یاخشی هم عمل کشیلر، یعنی گناهسز جانلر اوزارینك
یاخشیلقلری ایچون هر دایم (را) ایله برگه بولوب، متصل راحت
هم لذت ایله‌گنه عمر ایته‌لر. بو جنتلری بولورغه کیره‌ك

———.———

اوّل وقتده، یعنی خلق بلولر هم علملر آرقاسنده بر
برسندن آیرلمایون، بر درجه‌ده عمر ایتوب طورغان چاقده
هر بر کشی اوزینه یاقین بولغان اله قاتینه باروب، اوزین
نی کیره‌گینی الهدن صوراغان، قربان قیلغان هم توبه ایتکان
چن کوگل ایله اوشانوب عمر ایتکان. اله طاشدن یاك
آغاچدن تورلی حیوان صورتنده یاصالغانغه کوره، آلارنی

تربیه ایته‌سی یوق، شول حالنچه طوراده طورا. اوّل باشده مصر کشیلری اله‌لرنی تورلی حیوان صورتلرنده یاصاب، صوگغه طابا تورلی حیوانلر اورنینه آدم گاوده‌سی یاصاب، شول آدم گاوده‌سینه بر نیندایون بولسه‌ده حیوان باشی قویا طورغان بولغانلر. اما طورا بارا مصرده جانلی اله‌لرده بولا باشلاغان. مثلا آپیس شیکللی اوگز هم ماچیلرده اله بولغان. بو جانلی اله‌لرغه اوزلرینه مخصوص عبادت خانه‌لر یاصاب، تربیه ایته طورغان بولغانلر. بو اله‌لرنی یاخشی ایتوب قارار ایچون بر آز فکرلی کشیلر قویا طورغان بولغانلر. بر آز وقت اوتکاچ بو کشیلر هر دایم اله‌لر قاتنده بولوب طورغانغه کوره، خلق کوزینه الوغ کورنه باشلاغانلر. بو سببدن اله‌لرنی صاقلاب طوروچیلر خلقنی عبادت قیلدرا باشلاب، اوزلرینی اله یارده‌چیسی دیوب آطی باشلاغانلر. بو کشیلرنی ژریس (Жрецъ) دیوب آطیلر. ژریسلر قارا خلقنی تورلیچه آلداب، خلقنی طالی باشلاغانلر. خلقدن طالاغان مال ایله عبادت خانه‌لرنی زینتلی طورغان بولغانلر. خلق ژریسلرغه قاروشه باشلادیلر ایسه، ژریسلر :« اله‌لرغه شکایت ایته‌ربز، نیل صووینی قورتوربز» دیوب خلقنگ قوطن آلا طورغان بولغانلر هم اگر خلق ژریسلر تعیینلب قویغان قربانلرنی وقتنده قیلماسه‌لر، یاکه بتونلای قیلماس بولسه‌لر (کوب

عصرلر هم میڭ یللر یوسف پیغمبردن الك) خلقنی یدی آرق
صغرلر ایله قورقتوب بولسه‌ده تیوش بولغان قربانلرنی آلا
طورغان بولغانلر (١) خلق ژریسلر قاتنده بتونلای قل بولوب
قالغانلر. ژریسلر خلقنی الهلر قاتینه یاقین کیتورمایون،
اوزلری قربان قیلغانلر، خلق ایله الهلر آراسنده یاردمچی
(ایلچی) بولغانلر، عبادت قیلدرغانلر هم مصرنڭ مالینه
خواجه بولوب، خلق کوزی قاتنده ایزگی کورنوب هم الوغ
بولمایغنه واق واق الهلر قیافتینه‌ده کره باشلاغانلر.

خلقنی ژریسلر طالاولریغنه یتمگان کبك، آلارنی فرعونلرده
طالاب طورغانلر. یعنی فرعونلرگه نی قدر مال کوب کیرك بولدی
ایسه خلقنی شول قدر قصا طورغان بولغانلر هم آز آز اینوب
خلقنڭ ایرکنله‌ب بیلی طورغان یرلرینی اوز قوللارینه آلوب،
خلقنی چن قل درجه‌سینه یتکره باشلاغانلر. فرعونلرنڭ بو
اشلرینه یوسف پیغمبرده بر آز سببچی. چونکه یوسف پیغمبر وقتنده
مصرده بیك قاتی آچلق بولغان. عمومی آچلق بولسه‌ده اوّلدن جیا
کیلوب طورغانغه کوره فرعونلرنڭ زور زور زاپاسلری بولغان.
بو زاپاسلردن خلققه آشاق بیروب، بیرگان آشلققه قارشو
خلقدن کتو کتو آطلار، صغرلر، اوگزلر، صارقلر، فیللر هم

(١) ریکلو ١٧٤ نچی بیت.

میوانلر تمام بتکاچ خلقنلگ آفتق مالینی، یعنی یرینی ده
آلوب بو بتون مالغه خواجه بولوب فرعونلرغنه قالغان. خلقنلگ
یرینی آلوب بترسه‌لرده، ژریسلر قولنده بولغان کوب هم ایلگ
یاخشی یرلرینی آلمایون، همان ژریسلر بیله‌ب طورغان.
خلق بتونلای قل بولوب قالغاچ فرعونلرغه ظالم (ДИСПОТЪ
حکومتی کره باشلاغان. آخرده بتون مملکت ظلملق ایله طولوب
طورغان. ظلملقنلگ قوّتلی زمانه‌سی مصردن غیه‌سلرنی قووب،
هر بر صوغشده مصرنلگ اوستون بولوب قالا طورغان وقتی،
یعنی مصرنلگ زورایوب طورغان وقتنده، ایلگ قوّتلی رامزیسلر
وقتنده‌در. مصرنلگ شهرتی بتووینه‌ده شول ظلملقلر سببلر.
اوّل باشده فرعونلر هر بر صوغشده طالاب آلغان
مالنلگ کوبسی ایله عبادت خانه‌لرنی زینتله‌ب ژریسلر قولینه
بیره طورغان بولغانلر. ژریسلر فرعونلرنلگ بو اشلرینی کوروب
تمام کوتارلوب کیتکانلر هم دینده باش بولوب طورونی آزسنوب
مملکت اشلرینه طغلا باشلاغانلر. شولای ایتوب بتون مملکت
اشلرینی اوز قوللارینه آلماقچی بولوب، تختکه‌ده اوطوروب
فرعون‌ده بولمقچی بولغانلر. چونکه ژریسلر فرعونلرنی بتونلای
اوز قوللارینه آلوب، کمنی فرعون ایته‌سیلری کیلدی ایسه،
شول کشینی تختکه اوطرتقانلر، هم فرعوننی یاراطماینچه
توشره‌سیلری کیلدی ایسه، توشرگانلرده. اما شولای بواسه‌ده

تخت‌نی بتونلای اوز قوللارینه آلا آلماغانلر؛ چونکه برفرعـ
اوزینلک پادشاه درجەسینی وجودکه چغارور ایچون اوزینـ
عسکرلدن آلتون عبادت خانەغه بتون ژریسلرنی هم آلار
شاکردلرنیدە جیلدرتوب یاندررغه قوشقان (١) شوندن صو
ژریسلرنلک باشلغی، یعنی ایك الوغ ژریس اوزی فرعـ
بولغان. فرعونني خلق (را) نلك (الەنلك) اوغلی دیوب آلار
فرعونغه سجدە هم قربانلر قیلا باشلاغانلر. فرعونلرنـ
صورتلرینی یاصاب، شول صورتلرگه طابنغانلر.

غیقسلرنی مصردن قوغاچ رامزیسلر زمانەسندە مصر مملکـ
جنوبدە حاضرگی نوبیاغه، قدر، غربدە برقه (Барка
شرقدە قافقازغه قدر جایلسەدە، پادشاهلرنلك نفسلری طویما
بو سببدن، یعنی غیرت کورساتودن مصرنلك سیویلیزاتیا
کیمی باشلاغان، علوم ومعارف طوقتاب طوروتوگل آرتقه طاباچیـ
باشلاغان، خلقغه تورلی آورلقلر کیله باشلاغان، الحاصل ظلمـ
بتون مملکت ایچینی طوطوروب طورغان. اما ظلمت نی قلـ
کوب بولدی ایسه، شونلك اوستینه دین ایله صاتو ایتوا
یعنی دین ایله خلقنی آلداوده کوب بولغان، شولای بولغـ
مملکتنلك ترقی ایتووی طوقتاب، کیریگه طابا چیگنه باشلـ
یعنی مملکتنلك قوتی بته. شول سببدن مملکت بتونلای طارالو
توبەن درجەگه توشوی حالی بولمی. — توشه تمام

9161

دورتنچی کتاب «میسپوتامیا» اسملی کتاب بولاچق

A. T. S. S. R. Qazan (١)
Lenin . ... 82 ... kitabxanasы